

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Пирога І.С.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
ORCID: 0000-0002-2798-7795

Бєлов Д.М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
ORCID: 0000-0002-7168-9488

Пирога І.С., Бєлов Д.М. Конституціоналізація міжнародного права: теоретико-правовий аналіз.

Вказується, що у сучасних умовах глобалізації та європейської інтеграції особливої актуальності набуває дослідження взаємодії конституційного та міжнародного права. Конституційне право, будучи фундаментальною галуззю національного права, все більше зазнає впливу міжнародно-правових норм та стандартів, що зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до розуміння його місця в системі права.

У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз процесу конституціоналізації міжнародного права та формування міжнародного конституційного права як самостійної підгалузі. Досліджено основні тенденції трансформації міжнародного права в умовах глобалізації, зокрема: підвищення ролі недержавних акторів, переосмислення концепції державного суверенітету, поглиблення взаємодії міжнародного і національного права, формування ієрархічної структури міжнародно-правових норм.

Проаналізовано концепцію спільних цінностей світового співтовариства як фундаментальну основу конституціоналізації міжнародного права. Особливу увагу приділено правам людини як складовій міжнародного конституційного права та їх субсидіарній функції щодо національних правових систем. Розглянуто феномен транснаціонального конституціоналізму та його вплив на формування нового глобального правового порядку.

Досліджено проблему трансформації суб'єк-

тного складу міжнародного права та переходу від традиційної теорії суверенітету до багаторівневого конституціоналізму. Обґрунтовано необхідність розробки нової методології дослідження міжнародного правопорядку, що поєднає підходи конституційного, адміністративного та міжнародного права.

На основі проведеного аналізу аргументовано можливість виокремлення міжнародного конституційного права як самостійної підгалузі міжнародного права з огляду на однорідність правового регулювання та формування специфічної методології. Особливу увагу приділено актуальності конституційно-правового виміру міжнародної співпраці у протидії агресії, тероризму та геноциду в контексті російської агресії проти України.

Ключові слова: конституціоналізація міжнародного права, міжнародне конституційне право, глобальний конституціоналізм, права людини, державний суверенітет, транснаціональний конституціоналізм, міжнародний правопорядок.

Pyroha I.S., Byelov D.M. Constitutionalization of international law: theoretical and legal analysis.

It is indicated that in the modern conditions of globalization and European integration, the study of the interaction of constitutional and international law acquires special relevance. Constitutional law, being a fundamental branch of national law, is increasingly influenced by international legal norms and standards, which makes it necessary to rethink traditional approaches to understanding its place in the legal system.

The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the process of constitutionalization of international law and the formation of international constitutional law as an independent subfield. The main trends of the transformation of international law in the conditions of globalization are studied, in particular: increasing the role of non-state actors, rethinking the concept of state sovereignty, deepening the interaction of international and national law, forming a hierarchical structure of international legal norms.

The concept of common values of the world community as a fundamental basis of the constitutionalization of international law is analyzed. Special attention is paid to human rights as a component of international constitutional law and their subsidiary function in relation to national legal systems. The phenomenon of transnational constitutionalism and its influence on the formation of a new global legal order are considered.

The problem of the transformation of the subject composition of international law and the transition from the traditional theory of sovereignty to multi-level constitutionalism is studied. The need to develop a new methodology for the study of the international legal order, which combines the approaches of constitutional, administrative and international law, is substantiated.

On the basis of the conducted analysis, the possibility of distinguishing international constitutional law as an independent sub-branch of international law is argued, given the uniformity of legal regulation and the formation of a specific methodology. Particular attention is paid to the relevance of the constitutional and legal dimension of international cooperation in countering aggression, terrorism and genocide in the context of russian aggression against Ukraine.

Key words: constitutionalization of international law, international constitutional law, global constitutionalism, human rights, state sovereignty, transnational constitutionalism, international legal order.

Постановка питання. У сучасних умовах глобалізації та європейської інтеграції особливої актуальності набуває дослідження взаємодії конституційного та міжнародного права. Конституційне право, будучи фундаментальною галуззю національного права, все більше зазнає впливу міжнародно-правових норм та стандартів, що зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до розуміння його місця в системі права.

Процеси конституціоналізації міжнародного права та інтернаціоналізації конституційного права стають визначальними тенденціями сучасного правового розвитку. Це проявляється

у зростанні ролі міжнародних договорів у національному праві, імплементації міжнародних стандартів прав людини, розвитку наднаціональних механізмів захисту конституційних цінностей та принципів. Особливого значення набуває питання співвідношення норм конституційного та міжнародного права, визначення їх ієрархії та механізмів взаємодії.

В умовах формування глобального конституціоналізму актуалізується потреба теоретичного осмислення трансформації конституційного права під впливом міжнародно-правових норм. Це передбачає дослідження як доктринальних підходів до розуміння місця конституційного права в системі міжнародного права, так і практичних аспектів їх взаємодії на національному та міжнародному рівнях.

Стан опрацювання проблематики. Теоретичним підґрунтям дослідження взаємодії конституційного та міжнародного права стали праці провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, загальнотеоретичні аспекти співвідношення міжнародного та національного права досліджували М. Баймуратов, О. Зайчук, М. Козюбра, В. Опришко, П. Рабінович. Значний внесок у розробку питань конституціоналізації міжнародного права зробили Ю. Волошин, В. Денисов, А. Селіванов.

Окремі аспекти впливу міжнародного права на конституційне право були предметом наукових досліджень О. Марцеляка, який зосередив увагу на імплементації міжнародних стандартів прав людини, та М. Савчина, який досліджував питання конституційного правосуддя в контексті міжнародного права. Важливе значення мають праці В. Шаповала щодо взаємодії конституційного та міжнародного права в умовах глобалізації.

Серед сучасних зарубіжних досліджень заслуговують на увагу роботи А. Петерса щодо глобального конституціоналізму, Ж.-П. Жаке стосовно конституціоналізації міжнародного права, та К. Томушата щодо впливу міжнародного права на національні конституційні системи.

Метою дослідження є комплексний теоретико-правовий аналіз місця конституційного права в системі міжнародного права, виявлення основних форм їх взаємодії та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення механізмів імплементації міжнародно-правових норм у конституційне право України.

Виклад матеріалу дослідження. У сучасних умовах глобальних трансформацій спостерігається суттєва модифікація системи міжнародного права, що проявляється у кількох ключових тенденціях: підвищення ролі та впливу недержавних акторів на міжнародній арені, переосмислення концепції державного сувере-

нітету та його співвідношення з інтересами міжнародної спільноти, поглиблення процесів взаємопроникнення міжнародного і національного права, зростання впливу рішень міжнародних інституцій на внутрішньодержавні правові системи, а також формування новітніх механізмів правотворчості та правореалізації, що поєднують традиційні міжнародно-правові інструменти з транснаціональними соціальними процесами за участю недержавних суб'єктів [1, 2].

В умовах сучасного розвитку міжнародного права простежується чітка тенденція до його конституціоналізації, що проявляється у формуванні особливого наднаціонального конституційного правопорядку. Це відображається у декількох ключових аспектах: поява в міжнародному праві норм конституційного характеру, спрямованих на обмеження державної влади заради захисту прав людини; становлення чіткої ієрархічної структури міжнародно-правових норм; визнання державами пріоритетності окремих міжнародних норм над національним законодавством; створення системи міжнародних органів на основі конституційних принципів верховенства права та розподілу функцій, що особливо помітно у сфері міжнародного правосуддя; зростання незалежності міжнародного права від державного суверенітету; формування універсальних правових цінностей, спільних для більшості країн світу.

На сучасному етапі розвитку міжнародного права постає фундаментальне питання щодо достатності рівня його конституціоналізації для виокремлення міжнародного конституційного права як самостійної підгалузі, а також щодо однорідності правового регулювання в процесі такої конституціоналізації. Вирішення цих проблем має особливе значення для України в контексті формування ефективних відповідей на глобальні виклики сучасності. Для всебічного дослідження цих питань необхідно здійснити комплексний аналіз трьох ключових аспектів: по-перше, дослідити загальноновизнані цінності міжнародної спільноти як фундаментальну основу становлення міжнародного конституційного права; по-друге, переосмислити статус суб'єктів міжнародного права крізь призму концепції суверенітету; по-третє, проаналізувати специфіку міжнародної нормотворчості в контексті формування міжнародного конституційного права.

В процесі конституціоналізації міжнародного права та консолідації фрагментованої міжнародної правової системи ключову роль відіграє концепція спільних цінностей світового співтовариства. Ця концепція дозволяє органічно поєднати принцип універсальності, необхідний для формування єдиної міжнародної правової системи, з принципом плюралізму сучасних правових систем. Однак визначення змісту цих спільних

цінностей та публічних інтересів міжнародної спільноти, а також встановлення їхніх джерел - етичних чи суто правових норм, заснованих на принципі верховенства права, залишається складним та багатоаспектним питанням, що потребує ґрунтовного дослідження [3, 4]. Як загальні цінності пропонується розглядати цінності індивіда (і далі прав людини), і громадські інтереси [5].

Права людини розглядаються як складова міжнародного конституційного права завдяки їх субсидіарній функції щодо національних правових систем, дозволяючи заповнювати прогалини у випадках неналежної реалізації конституційних прав на національному рівні. Хоча імплементація договорів про права людини стала каталізатором конституціоналізації міжнародного права, важливо враховувати специфіку їх взаємодії з внутрішньодержавним правом. В процесі національної імплементації права людини набувають специфічного змістовного наповнення, що породжує необхідність визначення їх «сутнісного мінімуму» та формує концепцію «юридичної спільності» як здатності права генерувати універсальні нормативні значення [6].

У сучасному світі концепція міжнародного права виходить за межі традиційних відносин між державами та міжнародними організаціями. Процес конституціоналізації міжнародного права є значно ширшим за просте перенесення конституційних цінностей з національного на міжнародний рівень. Феномен транснаціонального конституціоналізму, що активно досліджується з 2000-х років, відображає формування нового глобального правового порядку з властивими йому підсистемами, особливими суб'єктами та процесами. Цей порядок характеризується динамічною взаємодією міжнародної та національних правових систем, залучаючи широке коло учасників - від держав та міжнародних організацій до неурядових організацій, індивідів та транснаціональних корпорацій - у процесі правотворчості, інтерпретації та імплементації правових норм як на міжнародному, так і на національному рівнях [7, 8]. Вони ґрунтуються на тій ідеї, що міжнародне право не можна розглядати в ізоляції від внутрішньодержавного.

В умовах глобалізації та ускладнення суспільних відносин класичні концепції монізму та дуалізму вже не можуть повноцінно пояснити взаємодію міжнародного та національного права. Натомість багаторівневий конституціоналізм пропонує новий підхід, який виходить за межі окремих держав і спрямований на захист інтересів як глобальної спільноти, так і окремих індивідів. У сучасному світі ефективний конституційний захист прав людини та забезпечення безпеки особи можливі лише за умови міжнародної співпраці держав, що актуалізує питання

оптимального розподілу повноважень між різними рівнями багаторівневої системи конституціоналізму.

Питання виокремлення міжнародного конституційного права тісно пов'язане з проблемою визначення суб'єктного складу міжнародних правовідносин. Традиційна теорія суверенітету, яка визнає суб'єктами міжнародного права виключно держави (що відображено у Віденській Конвенції про право міжнародних договорів 1969 р.), ускладнює процес формування міжнародного конституційного права. Хоча такий підхід підкреслює незалежність держав на міжнародній арені та їх провідну роль у міжнародній нормотворчості, він не відповідає сучасним реаліям глобалізованого світу, де міжнародна спільнота характеризується складною соціальною структурою та активною участю недержавних акторів у міжнародних відносинах [1, с. 117, 148]. Крім того, сучасне міжнародне співтовариство характеризується постійною динамікою, обумовленою різноманітними соціальними, економічними, політичними та історичними трансформаціями. Поряд з державами, все більшу роль у міжнародних відносинах відіграють недержавні суб'єкти, серед яких можна виділити народи, релігійні та расові спільноти, транснаціональні корпорації та індивідів. Всі ці актори активно взаємодіють між собою, з державами та міжнародними організаціями у процесах прийняття та реалізації рішень на наднаціональному рівні.

В умовах сьогодення міжнародне співтовариство та держави формують складну систему взаємовідносин на міжнародній арені, де вони можуть як співпрацювати, так і конфліктувати, перебуваючи у стані взаємозалежності. Така взаємодія має симбіотичний характер, що відображає неможливість повноцінного функціонування одного без іншого в сучасній системі міжнародних правовідносин [10].

Формування нових теорій щодо суб'єктного складу міжнародного права, які виступають альтернативою традиційній концепції державного суверенітету, створює теоретичне підґрунтя для становлення міжнародного конституційного права. Ці теоретичні розробки є відображенням об'єктивного процесу ускладнення міжнародних відносин та слугують каталізатором формування нових підгалузей міжнародного права, що краще відповідають сучасним реаліям міжнародного правопорядку.

Питання існування міжнародного права є дискусійним, оскільки воно формується не волею окремої суверенної держави, а через консенсус множини держав. Сучасна міжнародна нормотворчість все частіше здійснюється органами міжнародних організацій за процедурами, подібними до парламентських. Хоча формально міжнародні норми приймаються за згодою дер-

жав-учасниць, фактично на цей процес впливає широке коло суб'єктів – від неурядових організацій і транснаціональних корпорацій до окремих індивідів, які представляють альтернативні позиції. Це призводить до того, що держави втрачають абсолютний контроль над процесами прийняття та імплементації міжнародних актів, що яскраво демонструє приклад Протоколу 11 до Європейської конвенції з прав людини [11]. Під впливом неурядових організацій приєднання держав до Конвенції є неприпустимим без гарантування права на подання скарг.

У системі міжнародного правосуддя також спостерігається тенденція до розширення участі недержавних суб'єктів. Органи з вирішення міжнародних спорів часто формуються з незалежних експертів, які діють не як представники конкретних держав, а як неупереджені фахівці. Більше того, рішення цих органів можуть містити нормативні положення, що фактично перетворює їх на джерело міжнародного права.

На конституціоналізацію міжнародного права вказує формування ієрархічної структури міжнародно-правових норм. У цій системі особливий статус мають норми вищої юридичної сили, які включають декілька категорій: по-перше, положення Статуту ООН як основоположного документа сучасного міжнародного правопорядку; по-друге, імперативні норми загального міжнародного права (*jus cogens*) та зобов'язання перед міжнародним співтовариством в цілому (*erga omnes*); по-третє, норми, що закріплюють основоположні права людини або відображають колективні інтереси міжнародних спільнот [12, 13, 14]. Концепція ієрархії норм має фундаментальне значення, оскільки дозволяє розглядати міжнародне право як цілісну систему з формальною конституційною структурою. В контексті парадигми міжнародного конституційного права наявність такої ієрархії свідчить про складну структурованість міжнародного права, де певні норми набувають особливого статусу, аналогічного до конституційних норм у національному праві. Водночас важливо усвідомлювати, що верховенство таких норм не має абсолютного характеру - це стосується як їхнього місця в системі міжнародного права, так і їхнього пріоритету при імплементації в національні правові системи.

Трансформаційні процеси у сфері конституціоналізації міжнародного права зумовили необхідність розробки нових методологічних підходів як до дослідження міжнародного правопорядку, так і до здійснення міжнародно-правового регулювання. В умовах фрагментації глобального правового порядку та потреби гармонізації різних правових систем традиційні методи інституційного права виявляються недостатніми. Вирішення цієї методологічної проблеми вбачається

у комплексному поєднанні підходів конституційного, адміністративного та міжнародного права, що дозволить створити більш ефективний інструментарій для аналізу та регулювання сучасних міжнародних правовідносин [15], а також конституційний інтерпретаційний метод – метод дефрагментації [16].

Конституціоналізація міжнародного права є безперечною реальністю сучасного світового правопорядку, хоча цей процес стикається з низкою перешкод: прагнення держав зберегти суверенітет, різноманіття правових систем, потреба збереження національної правової специфіки та обмежена демократична легітимність міжнародної нормотворчості.

Проте процес конституціоналізації продовжує посилюватися, що проявляється у кількох ключових тенденціях:

- перенесення конституційних принципів на міжнародний рівень;
- наближення міжнародної нормотворчості до парламентських процедур;
- розширення сфер регулювання міжнародного права;
- формування ієрархічної структури міжнародно-правових норм.

З огляду на однорідність правового регулювання в процесі конституціоналізації та формування специфічної методології дослідження міжнародного правопорядку, можна стверджувати про формування конституційного міжнародного права як окремої галузі. Конституційні норми не просто присутні в різних підгалузях міжнародного права (право міжнародних договорів, право зовнішніх зносин, право міжнародних організацій, міжнародне гуманітарне право), а утворюють цілісну однорідну систему, що може розглядатися як самостійна підгалузь міжнародного права.

У контексті російської агресії проти України особливої актуальності набуває конституційно-правовий вимір участі нашої держави в міжнародних зусиллях щодо протидії агресії, тероризму та геноциду українського народу. Фундаментальними засадами такої міжнародної співпраці виступають принципи захисту прав людини, заборони застосування сили чи погрози силою, поваги до територіальної цілісності держав, демократії та прозорості. Дотримання цих принципів набуває конституційного значення в системі міжнародного права, формуючи правові межі протидії міжнародним злочинам та забезпечення міжнародної безпеки.

Висновки. Таким чином:

1. Конституціоналізація міжнародного права є об'єктивним процесом сучасного світового розвитку, що характеризується формуванням особливого наднаціонального конституційного правопорядку. Цей процес проявляється у поя-

ві норм конституційного характеру, становленні ієрархічної структури міжнародно-правових норм, визнанні пріоритетності окремих міжнародних норм та формуванні універсальних правових цінностей.

2. В основі конституціоналізації міжнародного права лежить концепція спільних цінностей світового співтовариства, яка дозволяє поєднати принцип універсальності з принципом плюралізму правових систем. Особливе місце в цій системі цінностей займають права людини, які виконують субсидіарну функцію щодо національних правових систем.

3. Трансформація суб'єктного складу міжнародного права характеризується зростанням ролі недержавних акторів (неурядових організацій, транснаціональних корпорацій, індивідів) у міжнародних відносинах, що призводить до переосмислення традиційної теорії державного суверенітету.

4. Класичні концепції монізму та дуалізму поступаються місцем багаторівневому конституціоналізму, який краще відповідає сучасним реаліям взаємодії міжнародного та національного права. Це вимагає розробки нових методологічних підходів, що поєднують інструментарій конституційного, адміністративного та міжнародного права.

5. На сучасному етапі можна говорити про формування міжнародного конституційного права як самостійної підгалузі міжнародного права, що характеризується однорідністю правового регулювання та специфічною методологією. Це підтверджується наявністю конституційних норм не лише в окремих підгалузях міжнародного права, але й формуванням цілісної системи таких норм.

6. В умовах російської агресії проти України особливого значення набуває конституційно-правовий вимір міжнародної співпраці у протидії агресії, тероризму та геноциду. Принципи захисту прав людини, територіальної цілісності, заборони застосування сили набувають конституційного значення в системі міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. McCorquodale R. Beyond State Sovereignty: the International Legal System and Non-State Participants. *International Law: Revista Colombiana de Derecho Internacional*. Bogota (Colombia). No. 8. 2006. P. 103–160.
2. Bianchi A. Globalization of Human Rights: the Role of non-state Actors. *Global Law without a State*. Ed. by G. Teubner. Dartmouth, 1997. P. 179–212.
3. Scheyli M. Konstitutionelle Gemeinwohlorientierung im Völkerrecht: Grundlagen völkerrechtlicher Konstitutionalisierung sm

- Beispiel des Schutzes der globalen Umwelt. Berlin: Duncker & Humblot, 2008. 383 p.
4. Spijkers O. What's Running the World: Global Values, International Law, and the United Nations. *Interdisciplinary Journal of Human Rights Law*. 2009-2010. No. 4. P. 67-87.
  5. Peter S. Public Interest and Common Good in International Law. Basel, Switzerland: Helbing Lichenhahn, 2012. 221 p.
  6. Cover R. M. Foreword: Nomos and Narrative. The Supreme Court 1982 Term. *Harvard Law Review*. 1983/84. No. 4. P. 4-68.
  7. Pernice I. The Global Dimension of Multilevel Constitutionalism: A Legal Response to the Challenges of Globalisation. *Völkerrecht als Weltordnung: Festschrift für Christian Tomuschat*. Ed. by P.-M. Dupuy, B. Fassbender, M. Shaw, and K.-P. Sommermann. Kehl, Germany: Engel, 2006. P. 973-1005.
  8. Cottier T. Multilayered Governance, Pluralism, and Moral Conflict. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. 2009. No. 16. P. 647-679.
  9. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU69K01>.
  10. Byers M., Nolte G. United States Hegemony and the Foundations of International Law. Cambridge University Press, 2003. 550 p.
  11. Протокол N 11, який передбачає перебування контрольного механізму, створеного Конвенцією про захист прав і основних свобод людини № 994_536 від 11.05.1994. м. Страсбург. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_536#Text.
  12. Fassbender B. The United Nations Charter as the Constitution of the International Community. Leiden, the Netherlands, and Boston: Martinus Nijhoff, 2009. 216 p.
  13. Kirchner S. Relative Normativity and the Constitutional Dimension of International Law: a Place for Values in the International Legal System? *German Law Journal*. 2004. No. 5. P. 47-64.
  14. Cassese A. A Plea for a Global Community Grounded in a Core of Human Rights. 2012. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199691661.003.0011>.
  15. The Exercise of Public Authority by International Institutions. *Advancing International Law*. / Eds. von Bogdandy, A. Wolfrum, R., von Bernstorff, J., Dann, P., Goldmann, M. Heidelberg, Springer, 2010. 1008 p.
  16. Aaken A. Defragmentation of Public International Law through Interpretation: A Methodological Proposal. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. 2009. No. 16. P. 483-512.
  17. Рогач О.Я., Белов Д.М. Категорія «парадигма» в сучасних умовах функціонування української держави: теоретичні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2022. С. 23-31.
  18. Белов Д.М., Белова М.В. Сучасний конституціоналізм України в умовах європеїзації вітчизняного права. *Аналітично-порівняльне право*. № 5. 2022. С. 34-39.
  19. Белов Д.М., Марцеляк М.О. Прогресивістський конституціоналізм Михайла Драгоманова. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 74(6). 2022. С. 55-59.
  20. Белов Д., Громовчук М., Правовий простір держави: конституційно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 66. С. 46-50.
  21. Белов Д.М., Основний закон України – історія, сучасність та перспективи. Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 22 червня 2021 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2021. 268 с.
  22. Белов Д.М. Правовий простір держави: окремі доктринальні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 66. С. 46-50.
  23. Пирога І.С., Белов Д.М., Дербак В.І. Конституційне право у системі міжнародного права. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 75(1). Ч. 3. 2023. С. 185-190.